

19. YÜZYILDA URFA'DA BİR TARİKAT ŞEYHİ: ERBİLLİ EL-HÂC ABDÜLKÂDİR EFENDİ (Ö. 1898)*

Yasin TAŞ**

ÖZET

Tekkeler, Osmanlı toplumunda tasavvufun ve gündelik dinî hayatın en önemli merkezlerindendir. Bu mekânların her biri, belli bir tarikatın tasavvuf düşüncesi doğrultusunda şekillenmiş ve yine bu düşünceler doğrultusunda topluma hizmet vermiştir. Buralarda gerçekleştirilen irşâd faaliyetleri, insanları “iyi ve güzel” olana sevk ettiği gibi onların dünya ve ahiret telakkilerini şekillendirerek ulvî bir gaye etrafında toplanmalarını sağlamıştır. Birçok halkası bulunan bu faaliyetlerin merkezinde, tarikat şeyhleri yani postnişinler olmuştur. Urfa tekkelerinde hizmet etmiş 19. yüzyıl şeyhlerinden biri de Kadirî, Nakşibendî ve Halvetî tarikatlarında icazet sahibi olan Abdülkâdir Efendi'dir. Arşiv kaynakları ışığında hazırladığımız bu makalede onun hayatı ve Urfa tekkelerindeki hizmetleri ortaya konulmuştur.

Erbil'de doğup temel eğitimini burada alan Abdülkâdir Efendi, doksan yılı aşkın ömrünün son kırk yılını Urfa'da geçirmiştir. Önce Urfa Kâdirî dergâhlarından Sâkıbiye Tekkesi'nin postnişini olmuş, daha sonra Halvetî erkânının icra edildiği Hacı Gazi Tekkesi'nin meşihat ve tevliyyetine geçmiştir. Vefatına kadar bu hizmeti ifa eden Abdülkâdir Efendi, tekkenin vakfına ait mülkleri tespit ettirerek maddi kaynakları düzenlemenin yanı sıra tekke mescidinin ihyasına, buradaki Kur'an eğitimine ve hatiplik hizmetlerine eğilerek irşâd faaliyetlerini yeniden başlatmıştır. Vefatından kısa zaman önce harabe haldeki tekkeyi yeniden inşa ettirerek yapının günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Büyük bir sûfî olan Abdülkâdir Efendi aynı zamanda önemli bir müelliftir. Kaleme aldığı çok sayıdaki eserde, tasavvufa ve onun çeşitli konularına dair düşüncelerini anlatmıştır.

Anahtar Kelimeler: Urfa, Abdülkâdir Erbili, Sâkıbiye (Kadirî) Tekkesi, Hacı Gazi (Halvetî) Tekkesi.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, El-mek: yasintas_34@hotmail.com

A TARIQAT SHEIKH IN URFA IN THE 19TH CENTURY: EL-HAC ABDULKADIR EFENDI FROM ERBIL (D. 1898)

ABSTRACT

Dervish lodges is one of the most important centers of daily religious life and sufism in Ottoman society. Each of these locations took form in accordance with the idea of sufism belonging to a certain tariqat and also served to the community in accordance with these thoughts. Guidance activities that occurred here both orientated people to "well and good" and provided them to gather around a divine aim by shaping their world and the afterdeath viewpoint. Tariqat sheikhs namely postnishin had become in the center of these activities that has lots of branch. One of 19th century's sheikhs that served in the Urfa lodges is Abdulkadir Efendi who has ratification at the tariqat of Qadiri, Naqshbandi and Khalwati. In this article, which we have prepared in the light of archival sources, his life and his services in the lodges of Urfa have been presented.

Born in Erbil and having taken his basic education there, Abdulkadir Efendi spent the last forty years of his ninety years' life in Urfa. First he became the sheikh of Sakibiye Lodge which is a dervish convent of Qadiri in Urfa, then he became the meshikhat and manager of Hacı Gazi Lodge where the Khalwati ritual is professed. Abdulkadir Efendi, who performed this service until his death, identified the possession belonging to the foundation of the lodge and arranged pecuniary sources. In addition to these, he restarted the guidance services by giving importance to Quran education, oratory services and the revivify of the masjid belonging to the lodge. Shortly before his death, he rebuilt the lodge which was in ruin and made this structure survive until today. Abdülkadir Efendi is also important author, he wrote mystical views a large number of the book.

Keywords: Urfa, Abdulkadir Erbili, Sakibiye (Qadiri) Lodge, Hacı Gazi (Khalwati) Lodge.

1. GİRİŞ

İslam medeniyetinin önemli bir müessesesi olan tekkeler, erken dönemlerden itibaren şehirlerin İslamlaşması, dinî hayatın geniş halk kitleleri tarafından yaşanması, ihtiyaç sahiplerinin barınması, fakirlerin doyurulması, insanlara meslekî ve ahlakî terbiyenin kazandırılması gibi birçok fonksiyon icra etmişlerdir.¹ Osmanlı topraklarında geniş halk kitleleri tarafından benimsenen ve hemen her mahallede faaliyet gösteren bu müessesenin, Cumhuriyet döneminde kapatılmasına karşın medeniyetimiz ve kültürümüz üzerinde derin tesirleri olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu tesirin bütün yönleriyle ortaya çıkarılması ve daha iyi anlaşılabilmesi ancak tekkelerde hizmet etmiş şeyhlerin ve hizmetlerinin bilinmesi ile mümkündür.

"Peygamberler şehri" Urfa, tarihin birçok döneminde olduğu gibi, Osmanlı döneminde de önemli bir dinî merkezdir. Bu dönemde şehirde, birçok büyük tarikat ve bu tarikatlara bağlı çok

¹ Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2000, s. 238-239.

sayıda tekke faaliyet göstermiştir.² Tekkelerin başında bulunan tarikat şeyhleri, bilhassa yaptıkları irşâd hizmetleriyle şehrin manevi hayatına yön vermişlerdir. Bu çalışmada, yakın tarihimizde Urfa'nın iki büyük önemli tekkesinde irşâd faaliyetlerinde bulunan zatlardan birini, Abdülkâdir b. Muhyiddin Efendi'yi tanıtmaya çalışacağız.

Abdülkâdir Efendi, Osmanlı'nın son dönem âlim ve mutasavvıflarındandır. 19. yüzyıl başlarında Kerkük Sancağı'na tâbi Erbil kasabasında doğmuş, doksan yılı aşan ömrünün sonunda Urfa'da vefat etmiş ve burada defnedilmiştir. Mezar kitabesindeki kayda göre tam künyesi Ebû Muhammed Muhyiddin es-Seyyid eş-Şeyh Abdülkâdir b. eş-Şerif Muhammed Muhyiddin es-Sıddıkî el-Hüseyinî'dir.³ Bu kayıttan soyunun Hz. Ebubekir ve Hz. Ali'ye dayandığı anlaşılmaktadır. Kaynaklarda ismi, Abdülkâdir Sıddıkî,⁴ Abdülkâdir Kemâleddin⁵ ve Abdülkâdir Erbili⁶ şeklinde de yer almaktadır. Doğum tarihi konusunda şu an için açık bir kayıt mevcut değildir. Ancak yine mezar kitabesinde yer alan bilgilerden ve Urfa Halvetî Dergâhı'nın meşihatına tayin edildiği tarihteki yaşıyla ilgili kayıtlardan yola çıkarak aşağıdaki değerlendirmelerde bulunmak mümkündür.

Bugün Kurtuluş Meydanı'ndaki Halvetî Tekkesi'nin hemen yanında yer alan mezar kitabesinde Abdülkâdir Efendi'nin, 1315 yılı Ramazan (1898 Ocak/Şubat) ayında 91 yaşında vefat ettiği kaydedilmiştir.⁷ Bu kayda göre onun doğum yılı, 1224 (1809/1810) senesi olmaktadır. Bu konuda elimizde bulunan ikinci kaynak, Urfa Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan ve onun Halvetiye Tekkesi meşihatına tayin edildiği belgedir. Bu kayıta, 13 Şaban 1300 (19 Haziran 1883) tarihinde yani meşihat makamına tayin edildiğinde, Urfa Nüfus İdaresi tarafından şer'i mahkemeye gönderilen ilmühabere tezkiresinde 79 yaşında olduğu beyan edilmiştir.⁸ Dolayısıyla 1300 senesinde 79 yaşında bulunduğuna göre, 1221 (1806/1807) yılında doğmuş olmalıdır. Bu kayıt aynı zamanda, onun vefat ettiğinde 94 yaşında olduğunu göstermektedir. Her iki kayıttan da Abdülkâdir Efendi'nin XIX. yüzyılın ilk yıllarında doğduğu anlaşılmaktadır. Ancak sicillerde yer alan kaydın, daha erken bir dönemde, onun sağlığında ve bilgisi dâhilinde yazılmış olduğunu, daha da ötesi Osmanlı'nın resmî nüfus kayıtlarına dayandığını hatırlatmakta fayda vardır. Bütün bunlar dikkate alındığında, doğum tarihi ile ilgili yaptığımız tespitlerden ikincisi, yani onun hicrî 1221 senesinde doğduğu ve 1315 senesinde 94 yaşında iken vefat ettiği, daha doğru bir tespit olmaktadır.

² Urfa, tarikatların erken girdiği bir merkez olmanın yanı sıra İslam dünyasında ortaya çıkan birçok tarikatın farklı kollarının da teşkilatlandığı bir şehrimizdir. Kâdirî, Halvetî, Şazeli, Rifaî, Mevlevî ve Melamîler buraya erken dönemde yerleşen tarikat mensuplarıdır. Daha sonra burada Yesevîlik, Nakşî tarikatının Müceddidiye ve Halidiye kolları teşkilatlanmıştır. Ali Tenik, "Tekkeler ve Zaviyeler", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dini Hayat*, Ed. Yusuf Ziya Keskin, Ankara 2011, s. 201-211; Bu tarikatlar şehrin çeşitli yerlerinde çok sayıda tekke, dergâh ve zaviye imar etmişlerdir. Nitekim 17. yüzyıl ortalarında şehre uğrayan Evliya Çelebi, şehir halkının "sahibi sülûk" olduğunu ve her mahallede iki-üç tekke bulunduğunu aktarmaktadır. *Seyahatnâme*, Yay. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul 1999, III, 92; Şehrin Osmanlı idaresine girdiği dönemden yani 16. yüzyıldan itibaren inşa edilen tekkelerin sayısı gün geçtikçe artmış ve bu tekkelerin önemli bir kısmı Osmanlı'nın son yüzyılına kadar ayakta kalarak hizmetlerine devam etmiştir. 19. yüzyılda hizmet veren tekkelerden, Mevlîd-i Halil ile Sâkıbiye tekkeleri Kadirî, Halilî'r-Rahman Dergâhı Nakşibendî, Hacı Gazi Tekkesi Halvetî, Sıddikiye Tekkesi Rufâî'dir. Ayrıca bu dönemde şehirde; bir Mevlevîhane, bir Hindîyan Dergâhı, bir Afgan Tekkesi ve Cami Kebir bünyesinde bir Buhârî Tekkesi ile çok sayıda zaviye mevcuttur. Yasin Taş, *Kadı Sicillerine Göre XIX. Asrın İkinci Yarısında Urfa'da Sosyal Hayat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2013, s. 286.

³ Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, Konya 2012, s. 273.

⁴ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul 200, I, 140.

⁵ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul ty, I, 36; Abdullah Develioğlu, *Büyük İnsanlar*, İstanbul 1973, s. 11.

⁶ Yusuf İlyan Serkis, *Mu'cemü'l-Matbû'âtî'l-Arabiyye ve'l-Mu'arrabe*, Kahire 1928, I, 420; Hayreddin Zirikî, *el-'Alâm*, Beyrut 2007, IV, 46.

⁷ "Tuviyye 'an ihda ve tis'ine senete / fi şehri ramazan rahimehu er-rahman / senete 1315", Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, s. 273.

⁸ Urfa Şer'iyye Sicilleri, defter: 226, sayfa: 198, belge: 422. Bundan sonraki dipnotlarda, sicillerin defter, sayfa ve belge numaraları aynı sıralamayla kısaltılarak verilecektir (UŞS. 226/198-422).

Abdülkâdir Efendi'nin Erbil'deki hayatıyla ilgili kayıtlarda onun, "beytü'l-'ilm ve's-sulehâdan Şeyh Abdurrahman Hâlisî kudduse sirruhû hazretlerinin halkasından tarîk-i 'aliye-i Kâdiriyye ve Halvetiyye ve Nakşibendiyye'de irşâda me'zûn" bulunduğu kaydedilmiştir.⁹ Şeyh Abdurrahman Hâlisî, diğer adıyla Şeyh Ziyâeddin Abdurrahman et-Tâlebânî (ö. 1859), Kerküklü Şeyh Ahmed et-Tâlebânî'nin oğlu olup, bugün Kuzey Irak ve çevresi olarak bilinen bölgede Kâdirî Tarikatı'nın Hâlisîlik kolunu kurmuş ve yaymıştır.¹⁰ 1842-1849 yılları arasında dönemin Bağdat Valisi Necîb Paşa'dan aldığı destek ve yardımlarla Kerkük'teki Kadirî tekkesine bir medrese, bir cami, derviş odaları ve çeşitli birimler ilave ederek 200 kişinin kaldığı geniş bir külliye meydana getirmiştir.¹¹ Uzun yıllar bu tekkedeki manevi halkadan ve Şeyh Abdurrahman Efendi'den eğitim alan Abdülkâdir Efendi, 50 yaşına yani Urfa'ya gelene kadar bu çevrelerde kalmış olmalıdır. Kaleme aldığı eserlerden ve üç tarikattaki icâzetlerinden büyük bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple onun, küçük yaşlardan itibaren İslâmî ilimler sahasında son derece iyi bir tahsil gördüğünü ve daha sonra devrinin önde gelen mutasavvıflarından tasavvuf öğrendiğini anlamak zor değildir. Ancak çocukluğu, gençliği, eğitimi, Abdurrahman Tâlebanî dışındaki hocaları, kısacası Erbil'deki hayatı ve ailesine dair elimizde şu an için fazla bir bilgi mevcut değildir. Çeşitli kaynaklarda ailesi hakkında sadece Muhammed Muhyiddin ve Mustafa adında iki oğlu olduğu yer almaktadır ki, çalışmamızın ilgili bölümlerinde yeri geldikçe bu isimlere temas edilecektir.

2. URFA'YA GELİŞİ VE SÂKİBİYE TEKKESİ'NE TAYİNİ

Urfa'yı ikinci vatan ittihaz eden Abdülkâdir Efendi'nin¹² Urfa Halvetî Dergâhı meşihatına tayin edildiği 1300 (1883) tarihli şer'î mahkeme kaydında, onun 1275 (1858/1859) yılında Erbil'den Urfa'ya geldiği belirtilmiştir.¹³ Hocası Abdurrahman Hâlisî de, aynı sene içinde Kerkük'te vefat etmiş ve buradaki dergâhın yanına defnedilmiştir.¹⁴ Abdülkâdir Efendi'nin hocasının vefatından önce mi yahut sonra mı Urfa'ya geldiği hususu belli değildir. Fakat birazdan da belirteceğimiz üzere, hocasının izni ve görevlendirmesiyle Urfa'ya gelerek şehre yerleştiği açıktır. Tespitlerimize göre Abdülkâdir Efendi'nin ismi Urfa'da ilk olarak 1276 (1859) tarihli Sâkibiye Vakfı'na ait vakfiyede yer almaktadır. Buradaki kayda geçmeden önce, onun Urfa'ya

⁹ UŞS. 226/198-422; Bağdatlı İsmail Paşa da, Abdülkâdir Erbilî'nin, Şeyh Abdurrahman Talebanî'nin öğrencileri arasında bulunduğunu kaydetmiştir. *Esmâü'l-Müellifin Âsaru'l-Musannifin*, İstanbul 1951, I, 605; Kâdirîlik, Şeyh Abdülkâdir-i Geylanî (ö.561-562/1166-1167) tarafından kurulan bir tarikat olup Anadolu'da Eşrefoğlu Abdullah Rumî vasıtasıyla yayılmıştır. Eşrefiyye, Rûmiyye, Hâlisîyye, Garîbiyye, Hilaliyye, Yâfiyye, Esediyye ve Ekberiyye gibi kolları bulunan tarikatta, birçok hususun yanı sıra riyâzat ve zikr-i cehrî ön plandadır. Daha geniş bilgi için bkz. Nihat Azamat, "Kâdiriyye", *DİA*, XIV, s. 131-136; Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 240-242; Halvetîlik Tarikatı, Ebû Abdullah Sirâceddin Ömer b. Ekmeleddin Lahcî el-Halvetî (ö.750/1349) tarafından bugünkü Azerbaycan topraklarında kurulmuş ve zamanla Anadolu'da faaliyet gösteren Sünnî tarikatların en etkililerinden biri olmuştur. Çok geniş bölgelere yayılmış olan tarikatı Anadolu'ya, Pîr İlyas Amâsî (ö.837/1433-1434) getirmiştir. Ruşeniyye, Cemâliyye, Ahmediyye ve Şemsiyye gibi büyük kolları bulunan Halvetilikte; halvet, esma-i seb'a ve tevhid zikri öne çıkmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *DİA*, XV, 393-395; Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf Anadolu'da Süfîler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul 2000, s. 185-204; Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 260-262; Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, XXXIX, 535-563; Şeyh Bahaeddin Nakşibend (ö.791/1389) tarafından kurulan Nakşibendî tarikatının Anadolu'ya girmesi ve yayılması Molla İlahî (ö.896/1491) ve halifeleri vasıtasıyla olmuştur. Tarikat, Maverâünnehrin gelişmiş Sünnî çevrelerinde Moğol putperestliğine tepki olarak teşekkül etmiş, Sünnî karakteri sayesinde Anadolu'da hızla yayılmıştır. Birçok esası bulunan tarikatta zikr-i hafî, hatme-i hâcegân, sohbet ve rabita önemli esaslardan bir kaçıdır. Daha geniş bilgi için bkz. Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, s. 108-110; 116-118; Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 117-154; Hamit Algar, "Nakşibendiyye", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 335-342.

¹⁰ Azamat, "Kâdiriyye", s. 134.

¹¹ Ramazan Muslu, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*, İstanbul 2007, s. 44.

¹² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 36.

¹³ UŞS. 226/198-422.

¹⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 37.

geliş sebebi olan ve yıllarca hizmet ettiği Sâkıbiye Tekkesi hakkında kısaca bilgi vermekte fayda görüyoruz.

XIX. asrın ortalarında Akarbaşı mevkiinde inşa edilen Sâkıbiye Tekkesi'nin bânisi, Narıncı Mahallesi'nden "hâcegân-ı divân-ı hümayûn ve ashâb-ı hayrattan el-Hac Mehmed Emin Sâkıb Efendi b. Mustafa Efendi"dir.¹⁵ Bugün ayakta olmayan yapının, inşâ kitâbesi de mevcut değildir. Kâdirî Tarikatı erkânının icra edildiği tekkenin berât talebi 9 Rebiulahir 1286 (6 Eylül 1870) yılında olmuşsa da,¹⁶ vakfiyesi 10 Recep 1276 (2 Şubat 1860) tarihinde kaleme alınmış ve tasdik edilmiştir.¹⁷ Ayrıca 5 Rebiulevvel 1276 (5 Ekim 1859) tarihli bir terekede Bağdatlı Seyyid Ahmed b. Seyyid Osman'ın Sâkıbiye Tekkesi'nde vefat ettiği kaydedildiğinden¹⁸ tekkenin bu tarihlerde açık olduğu anlaşılmaktadır. Külliye'nin müstemilatında tekkenin yanı sıra câmi, medrese, sıbyan mektebi, muvakkithâne ve imarethâne bulunmaktaydı. Sâkıb Efendi, inşa ettirdiği bu eserlere ait masrafların karşılanması için de şehrin dört bir tarafında yer alan çok sayıda dükkân, fırın, bağ-bahçe gibi gayrimenkulünü vakfetmiştir.¹⁹

Vakfiyesine göre Sâkıbiye Tekkesi'nin meşîhatı şeyhine, tevliyet ve nezâreti ise diğer vakıf eserlerle birlikte evlâda meşruttur. Tekkeyi hayatta oldukça Hacı Sâkıb Efendi'nin kendisi, vefatından sonra oğlu Halîl Bey, ondan sonra da onun oğlu Ahmed Bey idare etmiştir. Ahmed Bey'in 1316 (1899) senesindeki vefatından sonra oğlu Halîl'in küçük olması hasebiyle tekkeye, Efendizâde Hacı Fazlullah Efendi "kâimmakâm" tayin edilmiştir.²⁰ Hacı Sâkıb Efendi'nin masraflarını karşılamak için servetinin büyük bir kısmını vakfettiği külliye'de, Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Urfa'nın ilim ve kültür hayatına yön veren Ahmed Lamî, Mehmed Admî, Mustafa Âlim, Mustafa Reşîd, Ahmed Fehîm, Ahmed Hikmet gibi çok sayıda âlim ve şair yetişmiştir.²¹

Kâdirî Tarikatı'na müntesip olan Sâkıb Efendi, yaptırdığı tekkenin tamamlanmasından sonra aynı tarikattan bir şeyhin idaresi için Erbil'deki şeyhi Ziyâeddin Abdurrahman Hâlisî Efendi'ye müracaat etmiştir. Sâkıb Efendi'nin "mürşîd-i âgâhım" dediği Kâdirî şeyhi Abdurrahman Hâlisî de bu talep üzerine kendisine, halifelerinden Abdülkâdir Efendi'yi göndermiştir. Bu husus vakfiyede "müşârun ileyh efendim hazretlerinden niyâz ve istid'â etmiş olduğum cihetle lütfen ve keremen 'ulemâ ve hulefâsından bi'l-intihâb nasb ve irsâl buyurmuş oldukları reşâdetlü Şeyh Abdülkâdir Efendi hazretleri" ifadesiyle belirtilmiştir. Vakfiyede ayrıca Abdülkâdir Efendi'nin Urfa'ya geldikten sonra "hânkâh-ı mezkûrun kâffe-i vâridât ve masârîfâtına ve derûnunda mevcûd bulunan fukarâ ve dervîşânın i'tâ-yı nân ve it'âm-ı ta'âmına ve hulâsa-i kâffe-i umûr ve husûsâtına nezâret-i şâmileli derkâr olmak üzere meşîhat ve imâmet ve nezâret ve hatim ve du'âhânlık cihetleri"ne "ihâl ve tefvîz" olunduğu kaydedilmiştir.²²

Sâkıbiye Tekkesi'nin tevliyet ve meşîhat cihetleri ile bu cihetlerin idaresi, vakfiyede ayrı şekillerde belirlenmiştir. Vakfın tevliyetini alakadar eden davalarla, hayatta oldukça Sâkıb Efendi'nin kendisi, vefatından sonra da çocukları ilgilenmiştir. Bu sebeple, tekkenin şeyhi olan Abdülkâdir Efendi'nin ismi bu dönemde kadı mahkemesi kayıtlarında hemen hemen hiç yer almamaktadır. Onun söz konusu dönemde, sadece tekke'deki manevi eğitimle, irşâd hizmetleriyle,

¹⁵ UŞS. 228/162-9.

¹⁶ UŞS. 206/582-643

¹⁷ VGMA, 2167, s. 131; Vakfın ayrıca 25 Zilkade 1286 (26 Şubat 1870) tarihli bir vakfiyesi daha mevcuttur. VGMA, 585, s. 37-42. Vakfiyenin bu metni ve transkripsiyon edilmiş hali Mehmet Kurtoglu tarafından yayınlanmıştır. "Şair Sakıb Efendi Hayatı, Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar", *Vakıflar Dergisi*, Haziran 2011, Sayı 35, ss. 131-148.

¹⁸ UŞS. 205/231-534.

¹⁹ UŞS. 206/582-643.

²⁰ UŞS. 216/436-1063.

²¹ Bedri Alpay, *Şanlıurfa Şairleri*, Şanlıurfa 1986, I, 38, 192.

²² VGMA, 2167, 128.

derviş ve halifelerin yetiştirilmesiyle alakadar olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca vakfiyede geçen ifadeler esas alındığında, onun tekke de meşîhatın yanı sıra imâmet, nezâret, hatim ve du‘âhânlık cihetlerinden de sorumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Abdülkâdir Efendi, 1275 (1858/1859) yılında şeyhi Abdurrahman Hâlisî’nin intihâbı üzerine nezâret etmeye başladığı Sâkıbiye Tekkesi’ndeki görevini, birkaç yıl sonra bırakmıştır. Elimizdeki arşiv kaynaklarında, onun postnişinlikte tam olarak ne kadar süre kaldığı, bu görevi ne zaman ve niçin bıraktığı hususunda ayrıntılı bir bilgi mevcut değildir. Sicil defterlerinde yer alan kayıtlardan takip edebildiğimiz kadarıyla 1290 yılının Safer ayında (Nisan 1873’te) hala bu görevdedir.²³ Ancak 1 Rebiulahir 1293 (24 Haziran 1876) tarihli bir başka belgede, tekkenin aynı görevinde Abdülğanî Efendi b. Abdülkâdir Efendi b. Veliyuddin Efendi’nin bulunduğu görülmektedir.²⁴ Kanaatimizce burada tahminen on beş sene civarı postnişinlik yapan Abdülkâdir Efendi yerine Abdülğanî Efendi’yi bırakmıştır. Zira aynı kayıta Abdülğanî Efendi’nin de Kerküklü ve selefi Abdülkâdir Efendi’nin halifelerinden olduğu belirtilmiştir. 1322 (1905) yılında Urfa’da vefat eden Abdülğanî Efendi, muhtemelen vefatına kadar da bu görevi devam ettirmiştir.²⁵

Sâkıbiye Tekkesi’ndeki görevi bıraktıktan sonra Abdülkâdir Efendi’nin, çeşitli seyahatlerde bulunduğu şer‘i mahkeme defterlerinde yer alan “bu kere seyâhatten Urfa’ya ‘avdet etmekle” ifadesinden anlaşılmaktadır.²⁶ Ancak bu seyahatlerin nerelere yapıldığı konusunda herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Kaynaklarda Abdülkâdir Efendi’nin büyük oğlu Muhammed Muhyiddin’in, 1289 (1272/1273) senesinde İstanbul’da vefat ettiği yer almaktadır. Eyüp’te Kaşgarî Dergâhı yokuşuna defnedilmiş olan Muhammed Muhyiddin, Bursalı Mehmed Tahir Efendi’nin ifadesine göre üç lisanda inşâ ve şiire muktedir, faziletli bir şair olup Zehâvî Efendi’den icâzet almış ve şiirlerinde “mahvî” mahlasını kullanmıştır.²⁷ Abdülkâdir Efendi’nin hem Sâkıbiye Tekkesi’ndeki görevinden hem de bir müddet için Urfa’dan ayrılmasına sebebiyet veren olay, kanaatimizce çok sevdiği oğlunun vefatı ve sonrasındaki gelişmeler olmuştur. Oğlunun İstanbul’da vefat ettiği ve buraya defnedildiği dikkate alınırsa Abdülkâdir Efendi, seyahatlerinin bir kısmını bu şehre yapmıştır. Nitekim o dönemde, henüz küçük yaşta olan diğer oğlu Mustafa’nın bir ara İstanbul’da eğitim gördüğü ve daha sonra sırasıyla İskenderiye ve Kahire’de eğitimini sürdürdüğü belirtilmektedir.²⁸

Arşiv kaynaklarından Abdülkâdir Efendi’nin söz konusu dönemlerde İskenderiye ve Kahire’ye gittiğini henüz tam olarak tespit edebilmiş değiliz. Ancak daha sonra da üzerinde duracağımız gibi, aynı yıllarda onun iki eseri İskenderiye’de basılmıştır.²⁹ 1299 ve 1300 yıllarında gerçekleşen bu baskılar, onun bu tarihlerde İskenderiye’de bulunduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Kanaatimizce Abdülkâdir Efendi Urfa’ya dönüşünden hemen önce, bir müddet Mısır’da bulunmuş, burada çeşitli eserler kaleme almış ve bu eserlerden ikisi kendisi orada iken yahut oradan ayrıldıktan kısa bir süre sonra İskenderiye’de basılmıştır. Hiç şüphesiz eserlerinin sadece Mısır’da basılmış olması, kendisinin oradaki ilim çevreleri arasında iyi tanındığını göstermektedir.

²³ UŞS. 228/405-733.

²⁴ UŞS. 225/18-17; UŞS. 222/125-203.

²⁵ Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa Evliya ve Alimleri*, s. 3.

²⁶ UŞS. 226/198-422.

²⁷ Büyük bir şair olduğu anlaşılan Muhammed Muhyiddin’in; Müktesebât-ı Mahviyye, Ravzatü’l-Maârif ve Mazbûbâtü’l-Fünûn adlı eserleri bulunmaktadır. *Osmanlı Müellifleri*, II, 234; Bedri Alpay, onun 1821 yılında Urfa’da doğduğunu belirtmekteyse de bu mümkün değildir. *Şanlıurfa Şairleri*, I, 50; Zira yukarıda da belirttiğimiz gibi babası 1858/1859’da Urfa’ya gelmiştir. Muhammed Muhyiddin’in eşi Erbil ahalisinden Hatice bint Seyyid Ahmed’dir. Hatice Hanım, kocasının vefatından sonra bir müddet Urfa’da kalmış daha sonra memleketi olan Erbil’e geri dönmüştür. UŞS. 228/405-733.

²⁸ Alpay, *Şanlıurfa Şairleri*, I, 69.

²⁹ Serkis, *Mu‘cemü’l-Matbû‘âtü’l-‘Arabiyye*, I, 420.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/11 Fall 2013

3. HALVETİYE TEKKESİNE GEÇMESİ

Abdülkâdir Efendi, yapmış olduğu seyahatlerinden sonra 1300 senesinde tamamen Urfa'ya dönmüş ve Tahtamor yani Hasan Paşa Mahallesi'nde "yirminci numara birinci hane"ye yerleşmiştir.³⁰ Bu dönüşten bir müddet sonra, aralarında dönemin Urfa Müftüsü ve İhlâsiye Medresesi Müderrisi Abdüllatif Efendi ile Halvetiye Tekkesi Vakfı mütevellisi Osman Efendi'nin de bulunduğu bazı şehir sakinleri, ondan Halvetiye Tekkesi'nin meşihatına geçmesini istemiştir. Birazdan da zikredeceğimiz kayıtta, onun İhlâsiye Medresesi avlusunda söz konusu kimselerin de hazır bulunduğu bir mecliste meşihat görevini kabul ettiği yer almaktadır.³¹ Ancak Abdülkadir Efendi'nin bu göreve gelişinden önce Halveti Tekkesi'nin kuruluşu ve tekkenin bu tayinden önceki durumu hakkında kısaca bilgi vermekte fayda görüyoruz.

Osmanlı döneminde Hacı Gâzî Mahallesi'nde bulunan Urfa Halvetî Tekkesi, bugün hala ayakta olup Kurtuluş Meydanı'nda yer almaktadır. Bu tekke XVII. yüzyıl ortalarında ashâb-ı hayrattan Şeyh Ramazan Şânî Efendi b. el-Hâc Gâzî Halife tarafından inşa ettirilmiştir. Tekkenin sicil defterlerine de kaydedilmiş olan vakfiyesi, 1 Rebiulevvel 1067 (18 Aralık 1656) tarihli'dir.³² Buradaki vakfiyeye göre tekke, biri seccâdenişin, biri ferrâş, dördü de dervişler için olmak üzere altı oda, bir mutfak, iki eyvan, bir su kuyusu, iki helâ ve yeterince avluyu müstemildir. Şeyh Ramazan Efendi buradaki hizmetler için altı dükkân, üç ev, iki bahçe ve hissedarı olduğu iki değirmen ile tekkede okunması ve dışarı çıkartılmaması şartıyla otuz üç kitap ile üç adet Mushaf-ı şerif vakfetmiştir. Gallenin yani vakıf gelirinin, imara meşrut olduğu tekkenin inşa gayesi, Halvetî dervişleri ile fukara için "evrâd, zikîr, tevhîd ve tahlîl" olarak belirtilmiştir. Vefatından sonra tekkeye ehil bir kimsenin postnişin olmasını şart koşan Ramazan Efendi, tevliyetin de aynı kişide olmasını ve bu kimseye ifa ettiği hizmetler için yevmî on akçe vazife tahsis edilmesini istemiştir. Ayrıca tekkede imam olacak zâta yevmî beş, müezzine üç, ferrâşa iki, loğkeşe bir, câbiye beş, sıbyan muallimine üç, hatibe iki, cuma müezzine bir, tekkedeki dört odadan her birine üçer akçe ödenmesini ve tekkenin kandil, hasır, kuyu gibi ihtiyaçları için yevmî beş kuruş tahsisat ayrılmasını şart koşmuştur.³³

Urfa Halvetiye Tekkesi inşa edildikten kısa bir süre sonra Osmanlı tahrirlerinde yer almıştır. Önceki yıllara ait kayıtlarda görmediğimiz bu tekke, ilk olarak 1566 yılına ait vakıf tahririnde "tekye-i cedîd" adıyla yer almış, bânisi ve şeyhi olarak da Şeyh Ramazan Efendi kaydedilmiştir. Aynı kayıtta tekkenin geliri 22.440 akça gösterilmiş ki, dönemin şartları itibariyle oldukça yüksek bir meblağa tekabül eden bu miktar, tekkenin bina edildiğinde önemli bir yapı olduğunu göstermektedir.³⁴ 19. yüzyıla ait arşiv kaynaklarımızda bu tekkenin ismi, bânisinin adına izafetle "Hacı Gâzî Tekkesi" ve "Şeyh Ramazan Şânî Dergâhı" olarak geçmektedir. Ancak bugün halk arasında, son şeyhlerinden Mustafa (Safvet) Efendi'ye nisbetle daha ziyade "Şeyh Safvet Tekkesi" olarak bilinmektedir.

XIX. yüzyılın başlarında Halvetî Tekkesi'nin meşihat makamına 29 Recep 1228 (28 Temmuz 1813) tarihli bir berât ile Şeyh Abdurrahim Halife tayin edilmiş, ancak onun "bilâ veled" vefatından sonra postnişinliğe kimse tayin edilmemişti. Şeyh Ramazan Şânî Efendi'nin vakfiyeye koyduğu "Tarîk-i Halvetiyeden hak celle şânuhû hazretlerinin rızâ-i şerifleri ve kerem ve lütûf ve hidâyeti her kime mukarrer ve müyesser olur ise ol kimse seccâdenişin olub orada ezkâr ve tevhîd ve tahlîl ide ve fakr-u dervişâna enfa' olduğu takdirce sâkin olub ahardan bir ferd müdâhale ve

³⁰ UŞS. 226/198-422.

³¹ UŞS. 226/339-714.

³² UŞS. 225/114-285. Tekkenin, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde de iki adet vakfiyesi kayıtlıdır. Bu vakfiyeler için bkz. *VGMA*, 586; *VGMA*, 2150/2.

³³ UŞS. 225/113-285.

³⁴ Ahmet Nezih Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, Şanlıurfa 2005, s. 158.

mu'âraza eylemeye"³⁵ şartı gereği Şeyh Abdürrahim Efendi'nin vefatından sonra tekkenin postnişinliği kimseye nasip olmamıştı. Meşihat için evlâd-ı vâkıf şartının olmaması ve münasip bir şeyhin ortaya çıkmaması nedeniyle dergâhın ve vakfın işlerini Halil Efendizâde Osman Efendi b. Halil Efendi müteveli sıfatıyla idare etmekteydi. Daha önce vefat eden Abdurrahim Efendi'nin bu makamda ne kadar süre kaldığı bilinmemektedir. Ancak 1846 yılına ait vakıf kayıtlarında, tekkenin 85 kuruş Evkâf-ı Hümâyûn hissesi, 80 kuruş da hazine hissesi bulunduğu ve mütevellisinin Osman Efendi olduğu yer almaktadır.³⁶ Aynı şekilde 5 Rebiulevvel 1274 (24 Ekim 1857) tarihli bir dava belgesinde Nimetullah Beg Cami'inden tekkeye akan suyun mecrasının değiştirilmesi üzerine, tekkenin suyunun kesildiği ve müteveli Osman Efendi'nin mahkemeye müracaatta bulunarak suyun eski mecrasında akmasını sağladığı görülmektedir.³⁷ Dolayısıyla son postnişin Abdurrahim Efendi'nin, söz konusu tarihlerden önce vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Abdülkâdir Efendi'nin, Hacı Gazi Tekkesi olarak bilinen Halvetiye Dergâhı'na kadılık kararıyla tayin edilmesi 13 Şaban 1300 (19 Haziran 1883) tarihinde olmuştur. Yusuf Paşa Mahallesi'nde yer alan Urfa Şer'iyye Mahkemesi'nde evkâf müdürü ve yardımcılarının da hazır bulunduğu heyet tarafından imtiyan edilen Abdülkâdir Efendi için, "bil-imtihan ve't-teftiş ehil ve mütehakkık olduğu bi'l-vucûh tebeyyün ve tahakkuk ettiği" belirtilmiştir.³⁸ Aslında aynı kayıta yer alan "dergâh-ı mezkûr fukarâlarının ve ehl-i meclisin iltimâsiyle orada ikâmet ve irşâda muvâfakat gösterdiği" ifadesinden, Urfa'daki sûfi çevreler arasında iyi tanındığı ve şehirdeki Halvetî Tarikatı mensuplarıyla meclis heyeti tarafından bu göreve layık görüldüğü anlaşılmaktadır. Aynı şekilde yukarıda ifade ettiğimiz üzere, Urfa müftüsünün bu iş için Abdurrahman Efendi'ye müracaat etmiş olması, onun Urfa'daki dinî ve ilmî çevrelerce en uygun kişi olarak görüldüğü sonucunu ortaya koymaktadır. Bu tarihten yaklaşık yirmi üç sene önce Urfa'ya yerleşen Abdülkâdir Efendi'nin, bu süre zarfında bilgisi ve takvasıyla, şehirdeki ilim çevreleri ve tarikat büyükleri arasında iyi tanındığı ve kendisine büyük hürmet duyulduğu anlaşılmaktadır. Urfa Kadı Sicilleri'nde yer alan "meşâyih-i kirâm ve fudalâ-i zevi'l-ihtrâmıdan reşâdetlü el-Hâc Abdülkâdir Efendi"³⁹ ifadesi bu saygının kayıtlara geçmiş halidir.

Halvetiye Tekkesi'nin meşihatına tayin edilen Abdülkâdir Efendi, kendi ifadesine göre burada aynı zamanda imamlık, müezzinlik ve ferâset cihetlerini de yerine getirmekte ve buna karşılık vakıftan aylık 300 kuruş almaktaydı.⁴⁰ Tekkede imametle beraber müezzinlik ve ferâset hizmetlerinin şeyhi tarafından ifa edilmiş olması, burada derviş ve talebelerin, hatta hizmet için hiçbir görevlinin bulunmadığını göstermektedir. Anlaşılan o ki, bir önceki postnişin Abdurrahim Efendi'den sonra mülkleri, vakfı ve mütevellisi bulunmasına rağmen tekkenin meşihat cihetinde kimsenin bulunmaması sebebiyle buradaki dinî hizmetler aksamış ve binası zamanla metruk hale gelmiştir. Aslında şer'i mahkemeye yansıyan ve sicil defterlerinde kayıt altına alınan bir dava, bu yıllarda tekkenin içinde bulunduğu durumu göstermesi bakımından önemlidir.

Bu dava, Abdülkâdir Efendi'nin göreve tayin edilmesinden yaklaşık bir sene sonra Hacı Gazi Mahallesi ahalisinden yaklaşık 20 kişinin mahkemeye yaptığı şikâyetidir. 12 Rebiulevvel 1301 (11 Ocak 1884) tarihli bu şikâyet kaydına göre mahalle sakinleri, Osman Efendi'nin uzun bir müddetten beri tekkenin mütevellisi bulunduğunu ancak "vâridât-ı vakfı menâfi-i zâtiyesine sarf ve hasr ve ekl ve bel' iderek dergâh-ı mezkûr külliye metruk ve derûnunda bulunan hücerâtı dahi hayvan ahuru ittihâz eylediğini" ve bu sebeple "cihet-i tevliyet-i mezkûrenin mezbûr Osman Efendi üzerinden ref' ile ehil ve erbâbından birine tevcihi"ni talep etmişlerdir. Şikâyet üzerine başlatılan

³⁵ UŞS. 225/113-285.

³⁶ Hilmi Bayraktar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı*, Elazığ 2007, s. 151.

³⁷ UŞS. 205/175-418.

³⁸ UŞS. 226/198-422.

³⁹ UŞS. 221/273-5; UŞS. 227/269-255.

⁴⁰ UŞS. 226/339-714; UŞS. 226/431-43.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 11 Fall 2013

tahkikat neticesinde, olayın bu minval üzere olduğu, mütevellinin dergâhın mülklerini korumak bir yana, vakfı ve tekkeyi kendi menfaati için kullandığı tespit edilmiştir.⁴¹

Çeşitli vesilelerle kayıt altına alınan konuyla ilgili benzer kayıtlarda, Osman Efendi'ye izafe edilen suçlar; “vâridât-ı vakfı menâfi-’i zâtiyesine sarf ve istihlâk etmek”, “hücerât-ı dergâhı ahur ittihaz etmek”, “bazı mevkufât-ı vakfı bi-gayri vech-i şer’i kedike rabt ve tahvîl etmek” ve bu suretle “vakfa hıyanet etmek” şeklinde ifade edilmiştir.⁴² Mahkeme tarafından ifadesi alınan Osman Efendi, söz konusu suçları reddedememiş, böylece vakfa ihanetinin sabit olması üzerine de tevliyet görevinden azledilmiştir. Yerine Hacı Gazi Mahallesi’nden Arabîzâde Mehmed Şerif b. Abdülkâdir Efendi müteveli nasb edilmiştir.⁴³

Halvetiye Tekkesi’nde mütevellinin değışmesi üzerine Abdülkâdir Efendi, mahkemeye müracaat ederek yaklaşık 10 aydan beri burada ifa ettiğı imamet, hitabet, müezzinlik ve ferâşet hizmetlerinden kalan 2400 kuruş ücretini talep etmiştir. Bu müracaatta kendisi, yaklaşık 10 ay önce vakfın eski mütevellisi Osman Efendi ile İhlâsiye Medresesi’nde şehir müftüsünün de hazır bulunduğu mecliste, tekkedeki söz konusu hizmetlere mukabil aylık 300 kuruşa anlaştıklarını ancak göreve geldiğı tarihten bu yana sadece 560 kuruş alabildiğini belirtmiştir. Mahkemede hazır edilen önceki müteveli Osman Efendi, bu talebi reddederek söz konusu mecliste, Abdülkâdir Efendi ile aylık 150 kuruşa anlaştıklarını iddia etmiştir. Ancak o dönemde İhlâsiye Medresesi’nde talebe olarak bulunanlardan bazı kimselerin şahitliği ve ifadesi üzerine Abdülkâdir Efendi’nin haklılığı ortaya çıkmıştır.⁴⁴

Arz ettiğimiz bu davaya rağmen söz konusu paranın daha sonra Abdülkâdir Efendi’ye ödenip ödenmediğı belli değildir. Zira tekkenin mütevellileri ile yaşanan ücret anlaşmazlığından birkaç ay sonra rızasıyla şer’i mahkemeye müracaatta bulunarak tekkede eda etmekte olduğı hizmetlere mukabil kendisi için, kadılık kararıyla “emsâla kıyasen, vakıf gallesinden kadar-ı ma’rûf bir ücret” belirlenmesini talep etmiştir. Mahkeme bu başvuru üzerine, vakıf galesinden yani gelirinden ödenecek ücretin tespiti için dört kişilik bir heyet görevlendirmiştir. Aralarında Urfa Mevlevî Tekkesi şeyhi Seyyid Ahmed Efendi b. Abdülhamid Dede’nin de bulunduğı bu heyet, gerekli tahkikat ve değerlendirmelerden sonra, tekkede ifa ettiğı hizmetlerine mukabil Abdülkâdir Efendi’ye “galle-i vakıftan beher şehriye 300 kuruş” ödenmesinin uygun olacağını belirtmiştir.⁴⁵

Urfa Halvetî Tekkesi’nde müteveli Osman Efendi’nin azli ve yerine Mehmed Şerif Efendi’nin tayin edildiğı hususu, şehir yetkilileri tarafından Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti’ne bir arz ile bildirilmişti. Ancak buradan gelen cevabî yazıda, dergâha ait vakfiye suretinde tevliyet cihetinin, postnişin olan şeyhe meşrut olduğı belirtilince livâ meclisi tarafından tahkikat başlatılmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde, Osman Efendi’nin azlinden sonra aynı görevin Mehmed Şerif Efendi’ye tevcihin “hilaf-ı şart-ı vâkıf” olduğı belirlenmiş ve onun bu görevden istifası sağlanmıştır. Tekke’de bulunan Abdülkâdir Efendi’nin meşihat cihetine tevcihi için gönderilen arz üzerine ise İstanbul Halvetî tekkelerinden, hırka-i saadete yakın olan Uşşâkî Tekkesi’nin⁴⁶ postnişini Şeyh Hasan Hilmî Efendi, onun “irşâda me’zûn ve erbâb-ı te’lifden” bir zât olduğunu belirterek kendisine meşihat ve tevliyet için berât tevcih edilmesinin uygun olacağını belirtmiştir.⁴⁷ Bu arz üzerine, daha evvel Urfa Kadılığı’nın kararıyla Halvetî Tekkesi meşihatına tayin edilen Abdülkâdir Efendi için 1304 (1887) senesinde padişah berâtı tevcih edilmiştir.

⁴¹ UŞS. 226/304-638.

⁴² UŞS. 226/510-213.

⁴³ UŞS. 226/304-638; UŞS. 226/510-213.

⁴⁴ UŞS. 226/339-714.

⁴⁵ UŞS. 226/431-43.

⁴⁶ Şeyh Mahmud Bedreddin Efendi el-Halvetî el-Uşşâkî tarafından 1179 (1765/1766) yılında kurulan bu tekkeye dair geniş bilgi için bkz. Fatih Köse, *İstanbul Halvetî Tekkeleri*, İstanbul 2012, s. 248 vd.

⁴⁷ UŞS. 226/510-213.

Aslında bu dönemde tekkenin vakfiyesinde yer alan tevliyet ve meşihat cihetlerinin aynı kişide olması gerektiği şartının, hem vakıf hem de şehir yetkilileri tarafından bilinmediği anlaşılmaktadır. Zira 19 Zilhicce 1301 (10 Ekim 1884) tarihli bir sicil kaydında Abdülkâdir Efendi, vakfın “sicillât-ı mahkemede ve defter-i evkafda mukayyed vakfiyesi olmadığı gibi der-dest vakfiyesi dahi olmadığı”nı belirtmiştir.⁴⁸ Kanaatimizce tekkenin, zaman içinde kaybolmuş olan vakfiyesi, bu dönemde Evkâf Nezâreti’ne gönderilen arz üzerine ortaya çıkartılmış ve daha sonra şehrin sicil defterlerine de kaydedilmiştir. Vakfiyenin ortaya çıkmasıyla Şeyh Ramazan Efendi’nin burada belirttiği “tekke-i mezbûrede seccâdenişin olân kimesne mütevellî ve mutasarrıf ola”⁴⁹ şartı yerine getirilerek, tekkenin maddî ve manevî idaresi yani tevliyet ve meşihâtı bir arada Abdülkâdir Efendi’nin uhdesine verilmiştir.

Abdülkâdir Efendi’nin, tekkenin meşihâtı ile beraber maddî anlamdaki sevk ve idaresi olan tevliyetini de üstlendikten sonra öncelikle vakfın mülklerini tespit cihetine gittiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde, bazen bir-iki nesil vakıf mülklerinde kiracı olarak bulunanlar, zamanla varislerinden devraldıkları mülklerin sahibi olduklarını ve vakfa ödemekte oldukları bedellerin sadece birer mukataadan ibaret olduğunu iddia ederek kira artırımına izin vermemekte ve hatta kiralarnı vermeyebilmektedirler. Mesela 1296 (1879) yılına ait bir şer’î mahkeme kaydına göre Halvetiye Vakfı’nın Attar Pazarı’nda bulunan bir bâb dükkânı, daha önce şehir sakinlerinden Molla Halil adlı bir şahıs tarafından kiralanmış ve senevî kirası olan 50 kuruş vakfa düzenli olarak ödenmişti. Ancak Molla Halil’in vefatından sonra, çocukları İshak ve Osman, söz konusu dükkânın babalarından miras kaldığı zannıyla dükkâna el koymuş ve kirayı ödemekten imtina etmişlerdi. Tekkenin mütevellisi Osman Efendi’nin başvurusu üzerine açılan dava neticesinde dükkânın vakıf mülküne kayıtlı olduğu anlaşılmış ve İshak ile Osman kardeşlerin dükkânı vakfa teslim etmeleri sağlanmıştır.⁵⁰

Değişen ekonomik şartlarla beraber kiralarn artırılamaması ve mevcut kira bedellerinin zaman içinde oldukça cüzî oranlarda kalması, vakıf gelirlerinde azalmaya yol açmaktaydı. Zamanında tedbir alınmayan hallerde, bazen vakıf mülkleri kiracıların eline de geçebilmektedir. Abdülkâdir Efendi, tekkenin tevliyet görevini üstlendikten hemen sonra söz konusu nedenlerle kirası ödenmeyen veya kiracıları tarafından zapt edilmiş olan mülkleri geri alabilmek için sicil defterlerinden takip edilebildiği kadarıyla şer’î mahkemede davalar açmıştır. Onun vakıf mütevellisi sıfatıyla mahkemeye yaptığı başvurulardan biri Hızanoğlu Mahallesi’nden Zabtiye Süleyman b. Hacı Mehmed’e açtığı 7 Cemaziyelevvel 1303 (11 Şubat 1886) tarihli davadır. Bu davada Abdülkâdir Efendi, Neccâr Pazarı’nda bulunan ve vakfa olan ait bir bâb dükkânın, önceki mütevelliler eliyle kiraya verile geldiğini ancak dükkânda kiracı bulunan Zabtiye Süleyman’ın, dükkânı zapt ederek kendi mülkü olduğu zannıyla kiraya verdiğini belirterek iadesini talep etmiştir. Süleyman’ın vekili Ermeni Artın veledi Estibân, dükkânın müvekkilinin mülkü olduğunu ve 40 seneden beri söz konusu vakfa yıllık 30 kuruş mukataalı bulunduğunu iddia etmişse de, görülen dava neticesinde vakıf kayıtları ve şahitlerin ifadesi esas alınarak dükkânın vakfa ait olduğuna karar verilmiştir.⁵¹ Aynı şekilde bir sonraki senenin Ramazan ayında, mahkeme yoluyla söz konusu dükkânda Zabtiye Süleyman’ın marifetiyle kiracı bulunan Neccar Süleyman bin Hameş’ten, o zamana kadar ödemediği kiralarn toplam bedeli olarak 558 kuruş tahsil edilmiştir.⁵²

Halvetiye Tekkesi’nin vakıf emlakı arasında yukarıda da belirttiğimiz gibi arazi ve bahçeler de mevcuttu. Abdülkâdir Efendi, bu mülklerin vakıf menfaatleri doğrultusunda en uygun şekilde kullanılması için çeşitli ortaklıklar akdetmiştir. Mesela bu çerçevede 1 Recep 1304 (26

⁴⁸ UŞS. 226/431-43.

⁴⁹ UŞS. 225/114-285.

⁵⁰ UŞS. 210/246-120.

⁵¹ UŞS. 227/11-409.

⁵² UŞS. 227/266-250; UŞS. 227/328-324.

Mart 1887) tarihinde vakfın Harran şakkasında bulunan ve tahminen beş kîle olan bahçesinin ekilmesi hususunda “Sarı Silo Oğlu” diye bilinen Hacı Bekir b. Mikâil ile musâkât akdi yapılmıştır.⁵³ Bilindiği gibi bu akit, ağaçlar bir taraftan, bakım ve sulama diğer taraftan, hâsıl olacak meyve ve ürünlerin de aralarında belirlenen bir oran dâhilinde taksimini esas alan bir tür ortaklıktır.⁵⁴ Nitekim Hacı Bekir Efendi ile yapılan akitte de onun, masrafı kendisine ait olmak üzere vakıf bahçesine sebze ve meyve ekmesi, elde ettiği geliri de tekke vakfı ile yarı yarıya paylaşması kararlaştırılmıştır.

Osmanlı'da vakıf mülklerinin tamirat ve tadilatları için yapılacak yüklü miktardaki harcamalara ilişkin olarak, yetkililerinin şer'î mahkemelerden harcama izni alması gerekmektedir.⁵⁵ Bu çerçevede Abdülkâdir Efendi döneminde Halvetiye Tekkesi'nin mülkleri için alınan izinler, onun vakıf mülkünü koruma noktasındaki hizmetlerini belirleme açısından önemli bir husustur. Mesela 16 Rebiulahir 1315 (14 Eylül 1897) tarihli bir belgede oğlu Mustafa Efendi, Karaköprü'de bulunan ve tekkenin de hissedarı olduğu değirmenin tamiri için babasının vekili sıfatıyla mahkemeden izin talebinde bulunmuştur.⁵⁶ Hiç şüphesiz vakıf gelirinin devamı için talep edilen bu iznin, Abdülkâdir Efendi'den habersiz ve onun tasarrufu dışında gerçekleşmiş olabileceğini düşünmek mümkün değildir.

Bu dönemde, tekkedeki hizmetlerin tekrardan başlaması ve dolayısıyla tekkenin yeniden ihyasını müteakip Abdülkâdir Efendi'nin gayretleriyle tekkeye çeşitli vakıflar da yapılmıştır. Bunlardan biri 8 Şaban 1306 (9 Nisan 1889) tarihinde Hoca Ahmed Mahallesi'nden Ali Hüseyinîzâde Bekir Efendi'nin yaptığı bağıştır. Bekir Efendi, Harran şakkasında hissedarı olduğu bahçedeki sülüs yani 1/3 hissesini, mütevellî Abdülkâdir Efendi'nin de hazır bulunduğu mahkeme meclisinde tekkeye vakfettiğini belirtmiştir.⁵⁷

Bir taraftan vakfın gelirlerini vakfiyede belirtilen mülkler çerçevesinde düzene koyarak tekkenin gelirlerini artırma gayretinde olan Abdülkâdir Efendi diğer taraftan tekkenin varlık sebebi olan irşâd faaliyetleri için gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır. Dergâhın vakfiyesinde yevmî iki akçe vazife ile bir hatibin tayini belirlenmiş ancak “sâbık mütevellîlerin tekâsul ve şart-ı vakfa ‘adem-i riayetlerinden nâşî cihat-ı mezkûre müddet-i medîden beru metrûk ve mu‘attal’ kalmıştı. Bu hususa özel bir ehemmiyet verdiği anlaşılan Abdülkâdir Efendi, daha evvel tekke Kur'an muallimi olarak görevlendirilen oğlu Mustafa'nın aynı zamanda burada hatiplik görevi de yapması için 3 Zilhicce 1303 (2 Eylül 1886) tarihinde şer'î mahkemeden izin talebinde bulunmuştur. Mahkeme huzurunda Urfa Evkaf Müdür vekili Arabîzâde Ömer Efendi b. Mehmed Necib Efendi başkanlığındaki komisyon tarafından imtihan edilen Mustafa'nın, tekke hitabet hizmetine de ehliyetinin olduğu tespit edilmiş ve bu göreve tayini yapılmıştır.⁵⁸

Abdülkâdir Efendi, 1308 (1891) senesine kadar Urfa Halvetiye Dergâhı'nın tevliyet ve meşîhat cihetlerini ilerlemiş yaşına rağmen yalnız başına yürütmüştür. Ancak bu yılda vakfın idaresi hususunda kendisine yardım edecek emin bir kişiye ihtiyaç hissetmiş ve tevliyet görevini başka birine tevdi etmek istemiştir. Bu çerçevede 21 Cemaziyelevvel 1308 (2 Ocak 1891) tarihinde kendi isteğiyle şer'î mahkemeye müracaat ederek, vakfı ve tekkeyi tesis eden Şeyh Ramazan Şânî Efendi'nin evladından 24 yaşındaki Mehmed Bakır'ın kendisine yardımcı olması için mütevellî nasb edilmesini talep etmiştir.⁵⁹ Şeyh Abdülkâdir Efendi'nin yaşlılığı sebebiyle vakıf işlerinde acze düştüğü, vakıf mülklerinin kiraya verilmesi, gelirinin icab eden yerlere sarf edilmesi hususlarında

⁵³ UŞS. 227/269-255.

⁵⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul ty, VII, 127.

⁵⁵ Ahmet Akgündüz, *İslam hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996, s. 385.

⁵⁶ UŞS. 216/298-796.

⁵⁷ UŞS. 221/300-43.

⁵⁸ UŞS. 227/62-545.

⁵⁹ UŞS. 221/538-298.

istemeden de olsa tekkeye zarar ihtimalinin bulunduğu göz önüne alınarak 21 Rebiulahir 1308 (4 Aralık 1890) tarihinde bu isteği kabul edilmiş ve Mehmed Bakır, kendisine yardımcı olmak gayesiyle mütevellî tayin edilmiştir.⁶⁰

Vakfiyedeki tevliyet meşihat hizmetlerinin aynı kişi tarafından yürütülmesi gerektiği şartına rağmen Abdülkâdir Efendi'nin kendisine bir yardımcı tayin etmesinin ve bu görevi evladı vakfa devretmek istemesinin temel sebebi, vakıf mülkünün en güzel şekilde korunmasını sağlamak ve vakfa bir zarar gelmesini önlemektir. Zira kadı tarafından tayin edilen vakıf mütevellîlerinin, vakıf mülklerini koruması, ecr-i misliyle kiraya vermesi, kiralarnı toplaması, bu husus için icap ettiğinde mahkemede dava açması, ihtiyaç halinde mülklerin tamirlerini yaptırması, vakfa ait kayıtları düzenli bir şekilde tutması ve bu kayıtların muhasebesini yapması gerekmektedir.⁶¹ Ancak zikredilen bu tedbirlerin zamanında ve en uygun şekliyle alınması, seksen yaşını çoktan aşmış olan Abdülkâdir Efendi'nin kudret ve takatini aşmaktaydı. İşte söz konusu nedenlerle, tekkenin maddî işlerini düzenlemek ve bu konularda Abdülkâdir Efendi'ye yardımcı olmak için evlâd-ı vakıftan Mehmed Bakır'ın görevlendirildiği anlaşılmaktadır.

Halvetiye Tekkesi'nin bugün mevcut olan kitabesine göre yapı, Abdülkâdir Efendi döneminde tamir edilmiştir. Söz konusu tamirata tam olarak ne zaman başlandığı bilinmemekle birlikte yukarıda zikrettiğimiz ve Şeyh Abdülkâdir Efendi'ye heyet marifetiyle maaş belirlenen 19 Zilhicce 1301 (10 Ekim 1884) tarihli belgenin sonunda, tekkenin tamirine ilişkin bir kayıt da bulunmaktadır. Bu kayıtta ona, tekkedeki hizmetleri için aylık 300 kuruş tahsisat ayrılmasının uygun olacağı, ancak tekkenin tamire muhtaç olduğu ve şeyhinin tahsisatından fazla gallenin tamire kâfi olmakla birlikte şeyhe de vazifesinin verilmeyip tüm gelirin evvela tamire sarf edilmesi gerektiği kaydedilmiştir.⁶² Bu kayıtlar tekkenin, muhtemelen sadece vakıf geliriyle tamir edildiğini ve söz konusu tamirata bu senelerde başlandığını göstermektedir. Tekkenin kapısı üzerindeki kitabeye göre bu tamir 1308 (1890) senesinde tamamlanmıştır. Dolayısıyla söz konusu tamirat beş yıl civarı sürmüş olmalıdır. Abdülkâdir Efendi'nin oğlu ve tekkenin hatibi Mustafa Efendi tarafından bu tamirden sonra kaleme alınan inşa kitabesinin kaydı şu şekildedir:⁶³

“Zuhûr etti Hüdâvendi kerîmin lütf-i ihsânı
Göründü nagâh halvetime feth-i rabbânî
Bu câ-yi dilküşâ-yı Şeyh Abdülkâdir'in feyzi
Serâser eyledi reşk ol firdevs-i rızvânî
Yapıldı himmetiyle minâr-i enfas-i pâkinde
Mücedded bir minâre hücrelerle bâb-ı zî-şânî
Bu asariyle mesrûr oldu rûh-i bani-i vakıf
Mukîm-i ravza-i cennet-i cenâbı hazreti Şânî
Hitâmında safâ-yı fikre safvet gelüb der târihi
Serâpa revnak efzâ oldu bu dergâh-ı rahmânî
Sene 1308”.

Tekkenin tamir edilmesinden sonra, iyice yaşlanmış olan Abdülkâdir Efendi, tekkenin işlerini idare etmesi amacıyla oğlu Mustafa Efendi'yi kendisine vekil tayin etmiştir. Mustafa Efendi, bu dönemde çeşitli vesilelerle tekkenin müdahil olduğu davalarda babasının vekili sıfatıyla

⁶⁰ UŞS. 221/520-274.

⁶¹ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, V, 77.

⁶² Belgenin ilgili kısmı şu şekildedir: “tekye-i mezbûre ta'mir ve termime muhtâc olub ve şeyh mûmi ileyhın mahsusât ve mu'âyyenâtından fazla galle, vakıf ta'mirine kâfi olduğu halde şeyh mumi ileyhe tahsis kılman vazîfesi verilmeyüb galle-i vakfın, kâffeten tekye-i mezbûrenin evvela ta'mir ve termimine sarfına dahi kezalik mütevellî mumi ileyhe tenbiye olduğu”, UŞS. 226/431-43.

⁶³ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, s. 271.

şer'î mahkemede hazır bulunmuştur.⁶⁴ Mevcut kayıtlara göre, Abdülkâdir Efendi, 1315 senesinin Ramazan ayında, yani 1898 yılının başlarında (Ocak/Şubat) vefat etmiş, cenazesi yıkanıp kefenlendikten sonra yıllarca hizmet ettiği Halvetî Tekkesi'nin kenarına defnedilmiştir. Vefatından sonra tekkenin başına oğlu Mustafa Efendi tayin edilmiştir. 19 Şevval 1315 (13 Mart 1898) tarihli bir mahkeme kaydında, Abdülkâdir Efendi'nin "yâlnız sulbi sahîh oğlu Mustafa Efendi'yi terk ederek" vefat ettiği ve tekkenin "yevmi 10 akçe vazife ile meşîhat ve meşîhate meşrû olan tevliyet ve yevmî 5 akçe ile dahi imâmet cihetlerine" bu hususlara ehliyet ve iktidarı bulunan Mustafa Efendi'nin getirildiği belirtilmiştir.⁶⁵ Aynı belgede Urfa Evkâf Müdürü Süleyman Efendi'nin başkanlığında toplanan komisyon heyetinin, 1282 (1865/1866) doğumlu Mustafa Efendi'yi imtihan ettiği, Mustafa'nın Kâdirî ve Halvetî tarikatlarında icâzet sahibi olmasının yanı sıra âlim, zâhid ve muttaki bir zât olduğu, Urfa'daki Kâdirî ulemasının imzalı şahadetnamesiyle beyan edilmiştir.⁶⁶

4. KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Tasavvufa ve sûfliğin meselelerine hâkim olan Abdülkâdir Efendi, aynı zamanda bu durumu haline ve hayatına da yansıtmış olan bir zâttır. Nitekim Sâkıbiye Vakfı'na ait vakfiyede kendisinin hangi vasıfları sebebiyle tekkenin şeyhliğine getirildiği ve sahip olduğu ulvî hasletlerin neler olduğuna dair önemli kayıtlar mevcuttur. Burada onun, "menba-i i'âm ve irfân ve serfirâz-ı kerem ve hulefâ ve dervîşân olub her vecihle mücerreb ve müstakîmü'l-etvâr ve umûr-i me'mûresinde mukdim ve perhîzkâr olduğu" ifade edilmiştir.⁶⁷ Bir başka ifadeyle onun; âlim, ârif, cömert bir sûfî olduğu, işlerinde tecrübeyle hareket ettiği, dürüst ve çalışkan bir mizaçta bulunduğu, dünya lezzetlerinden sakınarak zühd ve kanaatle yaşamaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Abdülkâdir Efendi'nin Kâdirî, Halvetî ve Nakşibendî tarikatlarında şeyhlik icâzeti alması ve bu tarikatların inceliklerine vukûfiyeti bir yana, kendisi aynı zamanda bu alanda yaklaşık 15 eser de telif etmiş âlim bir kişidir. Kaleme almış olduğu bu eserler yaşadığı dönemde ilmî çevreler tarafından büyük takdirle karşılanmıştır. Nitekim yukarıda arz ettiğimiz belgelerde de görüldüğü üzere, Abdülkâdir Efendi'ye Halvetî Tekkesi meşîhatı tevcihinde, İstanbul Uşşâkî Tekkesi Postnişini Hasan Hilmî Efendi, onun eserlerine dikkat çekmiş ve neşrettiği risalelerin fazlalığından hareketle onun "erbâb-ı te'lîf ve tesânîf" bir zat olduğunu belirtmiştir. Bu durum İstanbul'daki kimi tarikat çevrelerinin, onun eserlerinden haberdar olduğunu ve bu eserlerden istifade ettiğini göstermektedir. Aynı şekilde, henüz hayatta iken bazı kitaplarının İskenderiye'de basılmış olması, Mısır'daki ilmi çevrelerin kendisine ve eserlerine rağbet ettiğine işaret etmektedir. Şunu da ifade edelim ki, Abdülkâdir Efendi aynı zamanda Urfa'daki tarikat çevreleri arasında eser telif etmiş olan tek sûfidir.⁶⁸

⁶⁴ UŞS. 216/298-796.

⁶⁵ UŞS. 216/153-516.

⁶⁶ Şiirlerinde "Safvet" mahlasını kullanan Mustafa Efendi, Urfa'da doğmuş, ilk eğitimini burada aldıktan sonra bir müddet İstanbul, İskenderiye ve Mısır'da tahsil görmüştür. 1897 senesinde babasının yerine Halvetiye Tekkesi'nin meşîhatına geçmiş, aynı dönemlerde Urfa İdâdi Mektebi'nde Farsça ve Ahlak dersleri muallimliği de yapmıştır. 1908 senesinde Urfa mebusu olarak İstanbul'a gitmiş, burada 1911 senesinde "Tasavvuf" adlı bir dergi çıkarmıştır. 1918 senesinde "Meclis-i Meşâyih" reisliğine getirilmiş, bir sene sonra azledilerek önce "Mushafı İnceleme Kurulu", ardından "Dârü'l-Hikmeti'l-İslamiye"nin üyeliğine getirilmiştir. 1922 senesinde Urfa milletvekili olarak Ankara'da oluşturulan yeni meclise girmiş ve 1924 yılında hilafetin kaldırılması için önerge verenler arasında yer almıştır. 1927 senesinde milletvekilliğinden emekli olmuş ve 1950'de Ankara'da vefat etmiştir. Cumhuriyet döneminde Yetkin soyadını alan Mustafa Safvet Efendi aynı zamanda meşhur edebiyatçılarımızdan Suud Kemal Yetkin'in de babasıdır. Alpay, *Şanlıurfa Şairleri*, I, 69; Karakaş, *Şanlıurfa Evliya ve Alimleri*, s. 294-295; Saffet Efendi'nin siyasi hayatı ve görüşlerine dair daha fazla bilgi için bkz. Ulaş Salih Özdemir, *Bir Siyasi Kişilik Olarak Urfa Mebusu Mustafa Kemaleddin Yetkin (Şeyh Safvet Efendi)*, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir 2013.

⁶⁷ VGMA, 2167, 128.

⁶⁸ Ali Tenik, "Maneviyat Önderleri", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dini Hayat*, Ed. Yusuf Ziya Keskin, Ankara 2011, s. 232.

Kaleme aldığı eserlerinde Abdülkâdir Efendi, İslâm tasavvufunun ana konuları olan iman, marifet, hakikat, şeriat gibi kavramları, şeyh mürid ilişkisini, nefis terbiyesini, tarikat büyüklerinin kerametlerini ve daha birçok hususu ele almıştır. Bu eserlerinden iki tanesi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, kendisi henüz hayatta iken İskenderiye’de basılmıştır. 1299 senesinde basılan ilk eseri “Muhabbetü’z-Zâkirîn fi Reddi ‘ale’l-Münkirîn”de, tasavvufu savunarak, sufiliğe yöneltilen eleştirilere güçlü delillerle cevaplar vermiştir.⁶⁹ Bir sonraki sene yani 1300 senesinde basılan diğer eseri “Tefrîhu’l-Hâtır fî Menâkıbı’ş-Şeyh Abdülkâdir”de ise, kendisinin de müntesibi olduğu Kadîrî Tarikatı’nın kurucusu Abdülkâdir Geylânî’nin çeşitli menkıbelerine ve kerametlerine yer vermiştir.⁷⁰

Tasavvufun birçok meselesi hakkında eser bırakan Abdülkadir Efendi, çeşitli eserlere şerhler de yazmıştır. “ed-Düreru’l-Mü’tebira fî Şerhi’l-Âyâtı’s-Semâniyye ‘Aşere Min Mukaddimeti’l-Mesnevi Şerîf” adlı eserinde Mevlânâ Mesnevisi’nin ilk 18 beytini şerh etmiştir. Aynı şekilde “Şerhu Kelimâtu Farisiyye Mine’l-Leme’âtı’l-İrakiyye”, “Şerhu’s-Salâti’l-Muhtasıra li’l-Şeyhi’l-Ekber”, adlı eserleri mevcuttur. “el-Kavâ’idu’l-Cem’iyye fî’t-Tarîki’r-Rufâ’iyye”de ise Rufâilîk Tarikatı ve temel prensipleri hakkında bilgi vermiştir. Çeşitli kaynaklarda kendisine nispet edilen diğer eserler arasında şunlar bulunmaktadır: et-Tarîkatu’l-Rahmâniyye fî’r-Rucû’i ve’l-Vusûli ila’l-Hazreti’l-‘Aliyye, İlhamâtü’l-İlahiyye fî Ma’rifeti’l-Hakikati’l-İnsaniyye, (el-İlhamâtü’r-Rahmâniyye fî Merâtibi’l-Hakîkati’l-İnsâniyye, en-Nefesu’r-Rahmâniyye fî Ma’rifeti’l-Hakîkati’l-İnsâniyye), Mir’âtu’ş-Şuhûd fî Beyâni Vahdeti’l-Vücûd, Hadîkatü’l-Ezhâr fî’l-Hikmeti ve’l-Esrâr, Mecmû’atu’l-Eş’âr fî’r-Rekâik ve’l-Âsâr, Misku’l-Hitâm fî Ma’rifeti’l-İmâm, Âdâbu’l-Mürîdîn ve Necâtu’l-Müsterşidin, ed-Durru’l-Meknûn fî Ma’rifeti’s-Sırrı’l-Masûn.⁷¹

SONUÇ

Urfa’yı ikinci vatan kabul ederek ömrünün son kırk yılını bu şehirde geçiren Abdülkâdir Efendi, burada biri Kâdirî diğeri Halvetî olan iki tekkeye yaklaşık otuz sene postnişinlik makamında bulunarak her iki tekkeye büyük hizmetlerde bulunmuştur. Kâdirî, Halvetî ve Nakşibendî’ye tarikatlarında şeyhlik icâzeti almış olması bir yana düşünce ve uygulamaları itibariyle birbirlerinden tamamen farklı, iki ayrı tarikata bağlı tekkelerde görev ifa etmiş olması onu diğer tarikat şeyhlerinden ayıran önemli bir özellik olmuştur. Ayrıca usul ve erkânlarını bizzat kendisinin belirlediği Sâkıbiye Tekkesi’ni halifesi Abdülganî Efendi’ye, Hacı Gazi Tekkesi’ni ise oğlu ve halifesi Mustafa Efendi’ye bırakarak, bu uygulamaların aynı şekilde devam etmesini sağlamıştır. Büyük bir müellif de olan Abdülkâdir Efendi, kaleme aldığı tasavvufî eserler ve tekkelerde yaptığı hizmetlerle hiç şüphesiz yaşadığı dönemin önemli âlim ve ariflerinden biridir. Bu açıdan hem yaptığı irşâd faaliyetleri, hem bıraktığı halifeleri, hem de kaleme aldığı eserlerle kendisinden sonra Urfa’da tarikat kültürünün ve dolayısıyla dinî hayatın şekillenmesinde önemli bir rolü olmuştur.

Hayatının son on beş yılını, seksen yaşının üstünde olduğu halde Halvetiye Tekkesi’nin meşihatında geçiren Abdülkâdir Efendi, bu dönemde harabe bir halde bulunan ve hizmetleri aksamış olan tekkenin vakıf gelirlerini yeniden düzenlemiş, tekkede başlattığı irşâd faaliyetleriyle burayı tekrardan ihya etmiştir. Ayrıca tekkeyi tamir ettirmeye muvaffak olduğu gibi tekkenin meşihatını oğlu Mustafa Efendi’ye bırakarak buradaki dinî hizmetlerin tekke zaviye kanuna kadar devam etmesini sağlamıştır. Cumhuriyet döneminden önce inşa edilmiş olan Urfa tekkelerinin çoğu, zamanla kaybolmasına karşın Halvetiye Tekkesi, Abdülkâdir Efendi’nin yaptığı hizmetler ve tamiratlar sayesinde ayakta kalabilmiştir. Kısa süre öncesine kadar viran halde bulunan bu tekke

⁶⁹ Serkis, *Mu’cemü’l-Matbû’ât*, I, 420.

⁷⁰ Serkis, *Mu’cemü’l-Matbû’ât*, I, 420.

⁷¹ Zirikli, *el-‘Alâm*, IV, 46; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 36; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü’l-‘Arifîn Esmâ’ü’l-Müellifîn ve Âsârü’l-Musannifîn*, İstanbul 1951, I, 605; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I, 140.

şimdilerde Şanlıurfa Valiliği’nin destekleriyle yeniden restore edilmektedir. Bu şekildeki sevindirici haberleri, en kısa zamanda Osmanlı’dan geriye kalan diğer önemli tarihî yapılarımız için de duymayı umut etmekteyiz.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Urfa Şer‘iyye Sicili (UŞS) Defter No: 205, 206, 210, 216, 221, 222, 225, 226, 227, 228.

VGMA: 585, 586, 2150/2, 2167.

2. Diğer Kaynaklar

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996.

ALGAR, Hamit, “Nakşibendiyye”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 335-342.

ALPAY, Bedri, *Şanlıurfa Şairleri*, Şanlıurfa 1986.

AŞKAR, Mustafa, “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye’nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, XXXIX, 535-563.

AZAMAT, Nihat, “Kâdiriyye”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 131-136.

BAĞDATLI İSMAİL PAŞA, *Hediyetü’l-‘Arifin Esmâü’l-Müellifin ve Âsârü’l-Musannifin*, İstanbul 1951.

BAYRAKTAR, Hilmi, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Urfa Sancağı*, Elazığ 2007.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul ty.

BURSALI MEHMET TAHİR EFENDİ, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul ty.

DEVELİOĞLU, Abdullah, *Büyük İnsanlar*, İstanbul 1973.

EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, Yay. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY Yayınları, İstanbul 1999.

HÜSEYİN VASSÂF, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul 2006.

KARAKAŞ, Mahmut, *Şanlıurfa Evliya ve Alimleri*, Şanlıurfa 1996.

_____, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, Konya 2012.

KÖPRÜLÜ, Fuat, *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*, İstanbul, 1984.

KÖSE, Fatih, *İstanbul Halvetî Tekkeleri*, İstanbul 2012.

KURTOĞLU, Mehmet, “Şair Sakıb Efendi Hayatı, Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar”, *Vakıflar Dergisi*, Haziran 2011, Sayı 35, ss. 131-148.

MUSLU, Ramazan, *Anadolu’da Tasavvuf Yolları*, İstanbul 2007.

ÖNGÖREN, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf Anadolu’da Sûfîler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul 2000.

- ÖZDEMİR, Ulaş Salih, *Bir Siyasi Kişilik Olarak Urfa Mebusu Mustafa Kemaleddin Yetkin (Şeyh Safvet Efendi)*, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir 2013.
- SERKİS, Yusuf İlyan, *Mu'cemü'l-Matbû'âti'l-Arabiyye ve'l-Mu'arrabe*, Matbaâtu Serkis, Kahire 1928.
- TAŞ, Yasin, *Kadı Sicillerine göre XIX. Asrın İkinci Yarısında Urfa'da Sosyal Hayat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2013.
- TENİK, Ali, "Maneviyat Önderleri", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dini Hayat*, Ed. Yusuf Ziya Keskin, Ankara 2011, ss. 223-233.
- _____, "Tekkeler ve Zaviyeler", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dini Hayat*, Ed. Yusuf Ziya Keskin, Ankara 2011, ss. 195-211;
- TURAN, Ahmet Nezihi, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa 2005.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Halvetiyye", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 393-395.
- YILMAZ, Hasan Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.
- ZİRİKLİ, Hayreddin, *el-'Alâm*, Beyrut 2007.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/11 Fall 2013

